

מתוך סדרת הספרים "לב המועדים"

עלון לב המועדים

גליון נ' [ושאים מיוחדים] הלכות והליכות בענינים שונים

אכילת זיתים

תנו רבנן חמשה דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שאוכל עכבר... והרגיל בזיתים וחמשה דברים משיבים את הלימוד הרגיל בשמן זית (הוריות יג, ב).

הטעם שיש שמקלים בדבר זה, יש אומרים: לפי שדברי הנמרא נאמרו רק כשקובע סעודה על הזיתים (מור וקציעה או"ח קע).

טעם אחר: דברי הנמרא נאמרו בזיתים חיים ולא בכבושים או מבושלים (מור וקציעה שם).

טעם אחר: יש שאומרים שמשכח תלמודו רק כשאוכל זיתים בשתי סעודות רצופות (קובץ כרם שלמה שנה מ"ז ק"א ע לו).

עצה לדבר: כיון ששמן זית משיב את הלימוד אפשר לטפח טיפת שמן זית לתוך הזיתים ובוה מתבטלת השכחה (הגרשו"א הליכות שלמה תפילה פרק ב הערה 103).

אשה באכילת זיתים: רק גברים מקפידים על אכילת זיתים משום שבנשים לא שייך קשה לשכחה לפי שפמורות מת"ת (שו"ת יגל יעקב או"ח טז).

אשה מנקת: אשה שמנקת נכון לזוהר מלאכול זיתים, והטעם: כיון שיכול להשפיע על התינוק (הגר"ח"ק חמדת משה).

אכילת קצה של הלחם

יש שנהגו לחתוך את קצה הכזר ולא לאוכלו (פעמי המנהגים אות רעו), והטעם: כדי לבטל כח הסמ"א השולט בקצוות (פעמי המנהגים רעו בהערה ג), ובאכילת מצווה וסעודת שבת אין צריך לחשוש (בית לוי).

מרגלא בפומא דאינשי שהאוכל קצה הלחם קשה לשכחה.

והגר"ח"ק כתב שלא מצא מקור למנהג זה (דולה ומשקה עמוד שסב).

מנהג העולם: יש מהעולם שאינו מקפיד בזה כלל, מכיון שלא נמצא לזה מקור בחז"ל.

אמנם יש שמקפידים בזה, ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ט' סימן ח') מובא ששאלו אותו שאלה זו, וענה שהוא לא מצא לזה מקור בחז"ל, אבל הוא בעצמו מקפיד שלא לאכול את הקצוות של הלחם, מכיון

שמבואר בירושלמי (תרומות פ"ח ח"ג), שצריך לחשוש לדבר שהבריות חוששים ממנו, ומכיון שכך ידוע בעולם, צריך לזוהר מזה, ועיין שבספר חסידים (סי' רסא) גם מבואר שכל דבר שתופסין אותו בחזקת סכנה יש לזוהר ממנו וכו', (וכן כתב בתשו' הרשב"א סי' ט).

הנחת אוכלים מתחת למיטה

הטעם שאין ליתן אוכלים מתחת למיטה משום ששורה עליהם רוח רעה לפי ששינה היא אחת משישים במיתה כיון שנשמתו יוצאת ולכן שורה עליהם רוח רעה בשעת השינה (פסחים קיב, א, שו"ע יור"ד קמז א).

אכילה בכלים שבורים

אין אוכלים בכלים שבורים משום שקשה לשכחה (כף החיים סימן ב אות ג עיין שם הטעם).

לחיים בשתיית כוס יין

מקור אמירת לחיים בשתיית יין "מעשה ברבי עקיבא שעשה משתה לבנו ועל כל כוס וכוס שהביא אמר חמרא וחיי"י.. (שבת סז, ב).

הטעם באמירת "לחיים"

לפי שנקנסה מיתה על האדם בשביל אותו היין למ"ד ע"ן הדעת גפן היה לכן אומרים לחיים (דעת זקנים מבעלי התוספות פרשת שמיני), טעם אחר: שהיין גרם קללה לעולם בימי נח שנשתכר, לכן אומרים לחיים דהיינו שהיין לא יזיק לנו רק שיהיה לחיים (ליקוטי הפרדס).

טעם אחר: על פי הגמרא סנהדרין (מג, א) היוצא לזוהר (במיתה ב"ד) משקים אותו לבנה בכוס של יין כדי שתיטרף דעתו שנאמר (משלי לא ו) "תנו שכר לאובד ויין למרי נפש" ולכן אומרים שהמשקה שאנו שותים יהי לנו לחיים ולא כאותו שהוציאו למות.

טעם אחר: על פי הגמרא (עירובין סה, א. סנהדרין ע, א) שאומרת "לא נברא היין אלא לנחום אבלים" ואנו אומרים שהמשקה יהיה לחיים ולא כיון ששותים לנחם אבלים.

כיסוי ראש

"אסור לילך ד' אמות בגילוי ראש" (שו"ע סימן ב סעיף ו).

מקור הדין: בנמרא בקדושין (לא, א) רב הונא בנו של ר' יהושע לא היה הולך ארבע אמות בגילוי ראש והסביר את מנהגו לפי ששכינה למעלה מראשי.

והטעם: לפי שכיסוי ראש מצביע על יראת שמים כמו שמצאנו בנמרא בשבת (קנו, ב) אמו של רב נחמן בר יצחק שהזהירנו לכסות ראשו כדי שיהא עליו מורא שמים (מ"ז ח ס"ק ג).

טעם אחר: לפי שיש בגילוי הראש משום "ובהקתיהם לא תלכו" (מ"ז שם). טעם אחר: משום שיש בכיסוי הראש היכר מיוחד בין עובד אלוהים לאשר לא עובדו.

תכלה ותתחדש על מנעלים

הלבוש בגד חדש נוהגים לברכו בברכת תכלה ותתחדש, אבל אין מברכים כן את הנועל נעלים חדשות, הטעם: לפי שהיו צרכים להמית בהמה אחרת בשביל עשית מנעליו וכתיב (תהילים קמה ט) "ורחמיו על כל מעשיו" (רמ"א רכ"ו ב) בשם מהרי"ו בפסקיו) ומוסיף ברמ"א (שם) והנה טעם זה חלוש מאוד ואינו נראה מ"מ רבים מקפידים על זה שלא לאומרו.

תפירה כשלוש הבגד

נוהגים שאין תופרים בבגד בשעה שאדם לבוש בו (ליקוטי מהרי"ח ח"א) והטעם: משום שקשה לשכחה (חופת אליהו רבה סוף שער ג כף החיים יור"ד קמז אות ריב). ולשם רע (ספר זכירה ענין סגולות) טעם אחר: משום סכנה דעל פי רוב גומרים תפירת תכריכי המת כשהוא לבוש בזה (ממעמים מערכת בנדים אות ז). וי"ל משום סכנה שלא יפגע המחט בבשר (אוצר דו"מ עמוד 452 בשם אוצר כל מנהגי ישרון סימן ח בנד ב).

אם נחוץ לו לתפור הבגד כשהוא לבוש ישול קיסם או חוט בפיו בשעת התפירה ויאמר "ה' ישמרני מכל רעה" (ספר זכירה ענין סגולות, ספר עץ חיים בהנהגות זר זהב אות ב).

ויש שלא הקפידו בדבר זה (חזו"א הובא בסעמא דקרא הנהגות חזו"א אות ל).

איסור למנות את בני ישראל

אסור למנות ישראל אפילו לדבר מצווה, דכתיב (שמואל א טו-ד) "וישמע שאול את העם ויפקדם במלאים" (יומא כב, ב מג"א קנו ב, פרי"ח או"ח נה א). והטעם: משום שהמנין שולט בו עין הרע (זוכר לחיד"א מערכת מ אות כד).

ונוהגים למנותם בבית הכנסת לדעת אם יש מנין באמירת פסוק (תהילים כח ט) "הושיעה את עמך" שיש בו י' תיבות (קיצור שולחן ערוך טו ג).

שליבת אצבעות הידים

יזהר שלא לשלב אצבעותיו זו בזו, והטעם: לפי שהם כוחות העליונים ימניים ושמאלים ואין לערבם (מעבר יבוק הו"ד מעמי המנהגים ליקומים אות

נד). טעם אחר: משום ששילוב אצבעות הידים סימן להתעוררות הדינים (יסוד ושורש העבודה שער הכולל פרק יט). טעם אחר: משום ששילוב ידים מביא לידי דאגה (ספר זכירה עניני סגולה ורפואה). ויש שלא הקפידו בדבר זה (וכן דבר זה לא נכתב במשנ"ב).

לכריאות (אסותא) (פדר"א פרק נב)

הטעם שאדם שמתעטש אומרים לו אסותא (לכריאות)

לפי שמיום שנבראה העולם לא היה אדם חולה אלא היה הולך בשוק ומתעטש והיתה נשמתו יוצאת מנחירו עד שבא יעקב אבינו ובקש שיחלה האדם קודם שימות (אוצר דינים ומנהגים עמוד 244).

סגולת אמירת "אמר רבי בנימין" למצוא אבידה

"אמר רבי בנימין הכל בחזקת סומין עד שבא הקב"ה ומאיר את עיניהם מן הכא (בראשית כא יט) "ויפקח אלהים את עינה ותרא באר מים ותלך ותמלא את החמת" (מדרש רבה בראשית פרשה נג יד) וכתבו המפרשים שהבאר היתה אלא שלא ראתה את הברכה וע"י בכיה ותפילה פקח ה' את עיניה וכדרך שה' פקח את עיניה כן יפקח ה' את עינינו למצוא את מה שנאבד.

וסגולה לומר מימרא זו במקום שנאבד אבידה ובדוקה ומנוסה בפי כל (פניני רבינו הקד"ש עמוד קיג).

אם ירצה השם

נוהגים לומר על כל מעשה שיעשה בעתיד אם ירצה השם, והטעם: על שם הנאמר במדרש (אוצר מדרשים עמוד 273) לעולם אל יאמר אדם לעשות דבר אלא בגזרת המקום שנאמר (משלי יט כא) "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" (אוצר דינים ומנהגים עמוד 18).

סמך לדבר: "עצת ה' היא תקום" היא אותיות אם ירצה השם (אוצר דינים ומנהגים בשם השל"ה שער האותיות עמוד ס).

בענין ברכות

הטעם שאין מברכים על מצות תפלה

הטעם שלא תקנו ברכה על מצות תפילה, אקב"ו להתפלל, או "על תפילה"

כיון שהיא מצווה שאין לה קצבה מן התורה אלא ביד כל אדם הוא למעט או להרבות (פ"ג קו) והוסיף שם בא"א (שם אות ד) דהלואי שיתפלל כל היום.

טעם אחר: כיון שתפילת ערבית בזמן מתקני הברכות לא קבלו עליהם ישראל כתפילת חובה וחששו שאם יתקנו ברכה על שאר תפילות יבואו לברך גם כן על תפילת ערבית שהיא תפילת רשות (עיין גמרא ברכות כז, ב, ליקוטי שושנים עמוד ז).

טעם אחר: כיון שחששו מהמון העם שלא יכוונו ובפרט בברכת אבות והיינו בשלוש הראשונות שאם לא כיון חייב לחזור ולהתפלל ומחשש ברכה לבטלה לא תקנו ברכה (ליקוטי שושנים שם).

הטעם שאין מברכים על מצות צדקה

לפי שקי"ל שכל מצווה שתלויה בדעת אחרים אין לברך שמא חבריו לא ירצה לקבלה (רשב"א שו"ת חלק א ס"ר נד).

טעם אחר: דכל דבר של פורענות אין מברכים מפני שנראה כמודה על הקללה ולכן אין מברכים על צדקה לפי שיש בה קלקול לאחר דהיינו לעניים (ראב"ד).

טעם אחר: לפי שאין מברכים על מצות שנים בני נח חייבים וכמבואר בחידושי הר"ן (סנהדרין נו, ב) שנים בני נח חייבים במצות צדקה (כלי חמדה פרשת וירא).

טעם אחר: לפי שצריך ליתן בשמחה ורובא דעלמא אינם נותנים בשמחה (ועוד דצריך לחזור וליתן) (מאור ושמש פרשת פנחס בשם מוה"ר מפריסטיג שאמר שאם טעם זה בספר קדמון).

והטעם שאין מברכים על הצדקה כשאנו נותן לעני אלא נותן לקופת צדקה או לגבאי צדקה, משום דאין זה גמר המצוה דעיקר מצוות צדקה בעת שמקבל העני (אורחות חיים צב).

אזכור עשרת בני רב פפא בסיום מסכת

מנהג זה הוא מנהג קדמון, עוד מימי הגאונים,

מי הם עשרת בני רב פפא: לדעת רב האי גאון, עשרת השמות הללו אינם אחים, אלא בנים של אמוראים שונים ששמן היה רב פפא (האשכול הלכות ס"ת סימן יד).

יש שאומרים: שאלו היו בניו של רב פפא תלמידו המובהק של רבא.

הטעם שמזכירים את רב פפא ובניו בסיום מסכת

מפני שכל בניו היו מאירים וגדולים בתורה ורב פפא שהיה עשיר גדול ומחזיק ליומדי תורה, היה עורך סעודה לבניו בכל סיום מסכת, לכן זכה שמזכירים אותו ואת בניו (יש"ש ב"ק סוף פ"ו בשם רמ"א באחד מתשובותיו).

טעם אחר: שהייתה קבלה שבנים אלו של רב פפא, תלמידו של רבא, נהרגו כולם על קידוש השם (בהדרן בסוף ספר ניצוצי אור לר' ראובן ב"ר משה מרגליות הביא בשם ספר הכריתות לר"ש מקינן חלק דורות האמוראים שער ב שבשנת אלפים ק"ג ליצירה שהיא תרס"ג לשטרות נהרגו בניו של רב פפא), ורב פפא עצמו הוא שיסד להזכיר את עשרת בניו שנהרגו על קידוש ה' בסיום כל מסכת כדי שתהא להם עליית נשמה בכל פעם שעורכים סיום מסכת שעה שהם נזכרים כולם בזכירה אחת (הגאון רבי שמעון פולק אב"ד בעלעניש שבהונגריה בספר תשובותיו "שם משמעון" סימן יט).

טעם אחר: כנגד שלום שהביא רב פפא לעולם, עשרת בני רב פפא מוזכרים על שם עשר מחלוקות בש"ס שרב פפא עשה שלום ביניהם, כאשר חשש לשתי הדעות והנהיג לעשות באופן שיוצא ידי חובת שניהם כגון במחלוקת חכמים (ברכות נט, א) כיצד יש לברך בעת ראית הקשת אם יש לברך "ברוך זוכר הברית" או "נאמן בבריתו וקיים במאמרו", ורב פפא הכריע שיש להזכיר את שניהם "ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וקיים במאמרו". ובאופן זה נהג רב פפא בעשר מחלוקות בש"ס (מובא בספר נר למאה בשם החת"ס, וכן בשם הגאון רבי שמשון אהרן פולנסקי אב"ד מעפליק דבריו מובאים בלקט חידושי הנקרא ישועות שמשון).

והרב ממעפליק מטעים כי כיון שהיה רב פפא רחם רבנן אוהב את החכמים וחושש לדבריהם, הרי שזכה לבנין רבנן כנגד כל מחלוקת בה חשש לדברי שני החכמים, ולכך זכה שבניו יוזכרו בעת כל סיום מסכתא.

טעם אחר: לפי שהיו בני רב פפא בדור חתימת התלמוד, ולפי שהיו גדולי תורה מפורסמים, התבקשו על ידי רבינא ורב אשי חותמי התלמוד, לעבור ולהניח כל מסכתא, וכך אכן עשו כשהם חותמים בסיום כל מסכת את שמם כדי להורות שהספר מתוקן והונהג כהלכה. עם השנים הועתק שמם מספר לספר, וכיון שהיתה חתימתם סמוכה לנוסח ההדרן החלה נכללת בתוכו וכך זכו שיהיו שמותם של מגיהי הש"ס, נזכרים בכל סיום מסכת עד ימינו אנו (ספר מטעמים בשם שארית יוסף).

טעם אחר: מצינו שהגימטריא של כל עשרת בנים של רב פפא בצירוף השם של אביהם פפא, עולה 2693 כמספר הדפים של כל הש"ס, ועל כך רומזים באזכרת שמותיהם בסיום מסכת (הערות לספר המנהגים לר"י שמש שבהוצאת מכון ירושלים).

ברמזי: רב פפא מרמז על משה רבינו, פפ"א ראשית תיבות "פה אל פה" על שם הפסוק במדבר (יב, ח) "פה אל פה אדבר בו" שמדבר על משה רבינו, ועשרת בניו מרמזים על עשרת הדיברות ועל עשרה מאמרות שנברא העולם (עיין יש"ש בב"ק סוף פ"ו).

בסגולותיו: אזכרת השמות הללו מועילים לזכרון (האשכול הלכות ס"ת